

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

Хмельницького університету

управління та права

імені Леоніда Юзькова

кандидат наук з державного управління,

доцент

Ірина КОВТУН

«18» січня 2021 р.

ВИСНОВОК

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова щодо дисертаційного дослідження **АНДРИЦ Мар'яни Русланівни** на тему **“Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України”**, поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право, затвердженої вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 29 листопада 2017 року (протокол № 43/11) та уточненої вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 26 грудня 2019 року (протокол № 5).

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару
кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова
від 18 січня 2021 року

ПРИСУТНІ:

завідувач кафедри теорії та історії держави і права, доктор історичних наук, професор Місінкевич Л. Л. (*головуючий на засіданні*), професор кафедри теорії та історії держави і права, кандидат історичних наук, доцент Стеньгач Н. О., професор кафедри теорії та історії держави і права, доктор юридичних наук, професор Грищук О. В., професор кафедри теорії та історії держави і права, кандидат історичних наук, доцент Тополь Ю. О., професор кафедри теорії та історії держави і права, доктор юридичних наук, професор Вовк В. М., доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук Мельник Н. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Олійник У. М.,

Запрошені для участі у засіданні кафедри теорії та історії держави і права з правом вирішального голосу: перший проректор університету Омельчук О. М., доктор юрид. наук, проф.; завідувач кафедри трудового, господарського та земельного права наук Костяшкін І. О., доктор юрид. наук; професор кафедри кримінального права та процесу Налуцишин В.В., доктор

юрид. наук, проф.; завідувач кафедри цивільного права та процесу Гринько С.Д., доктор юрид. наук, проф.

З присутніх – 7 докторів юридичних наук та 4 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспірантки Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Андріц Мар'яни Русланівни на тему “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України”, виконаного в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова та поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право щодо рекомендації до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

завідувача кафедри теорії та історії держави і права, доктора історичних наук, професора Місінкевича Л. Л., який повідомив присутніх про те, що Андріц Мар'яна Русланівна 1994 року народження, у 2017 році закінчила Львівський національний університет імені Івана Франка, спеціальність «правознавство», кваліфікація – магістр права. З 2017 року працює юристом ТОВ «Гордій консалтинг». З 2019 року аспірантка кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Тема дисертаційного дослідження “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України”, була затверджена вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 29 листопада 2017 року (протокол № 43/11) та уточнена вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 26 грудня 2019 року (протокол № 5).

Науковий керівник — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка Гришук Оксана Вікторівна.

Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017-2023 роки (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

СЛУХАЛИ:

виступ аспірантки Андрюц М.Р., яка доповіла присутнім основний зміст дисертаційного дослідження, зокрема обґрунтувала актуальність теми дослідження, науково-теоретичну та практичну значимість досліджуваної проблеми, визначила мету та задачі дослідження, основні положення, які виносяться на захист, висвітлила методологічну основу дисертації, охарактеризувала ступінь наукової розробки проблеми на сучасному етапі, виклала основні результати дослідження та сформулювала висновки і рекомендації, відповіла на запитання науково-педагогічних працівників кафедр.

Зокрема вона зазначила, що Революція Гідності започаткувала новий етап розвитку Української держави, який характеризується її тісною взаємодією, співпрацею із громадянським суспільством. У зв'язку з цим постає питання про ефективний правовий механізм «обслуговування» такої взаємодії, що уможливорюється лише завдяки зверненню до загальнолюдських цінностей, здобутків природного права, які повною мірою втілені у принципах права.

Вагома роль у процесі забезпечення такої взаємодії відводиться також і певним органам держави, як-от, Конституційному Суду України, на який покладена висока місія – утверджувати верховенство права, а відтак – пріоритет гуманістичної ідеології, панування прав людини. Тому і не випадковим є часте звернення Конституційного Суду України до таких принципів, зокрема, як відзначено в одному із його рішень, «будь-які положення Кримінального процесуального кодексу України повинні застосовуватися органами державної влади та їх посадовими особами з урахуванням конституційних норм, принципів і цінностей»¹. Наведене зумовлює подальший високий науковий інтерес до вивчення проблематики принципів права, зокрема у їх інтерпретації органом конституційної юрисдикції в Україні.

Також аспірантка наголосила, що наукова розробка задекларованої проблематики у сучасній вітчизняній філософсько-правовій думці представлена двома групами досліджень. Перша група досліджень присвячена насамперед філософсько-правовим аспектам принципів права загалом. Їх авторами є такі відомі вчені, як В.Б.Авер'янов, В.А.Бачинін, В.С.Бліхар, Ю.П.Битяк, В.М.Вовк, С.Д.Гусарєв, О.Г.Данильян, Х.В.Горецька, О.В.Грищук, М.І.Козюбра, А.М.Колодій, М.В.Костицький, С.І.Максімов, В.П.Малахов, В.В.Налуцишин, О.М.Омельчук, С.П.Погребняк, П.М.Рабінович, Ю.М.Тодика, Ю.О.Тихомиров, Т.І.Фулєй, Ю.С.Шемшученко.

Другу групу становить низка досліджень, у яких висвітлюються питання принципів права безпосередньо в діяльності Конституційного Суду України. Ця група пов'язана із працями таких вчених і практикуючих

¹Рішення Великої палати Конституційного Суду України № 1-р/2017 від 23 листопада 2017 року. Справа щодо конституційності положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України

юристів, як Ю.Г.Барабаша, Ю.В.Бауліна, М.М.Гультая, С.П.Головатого, Ю.О.Євтошука, В.М.Кампа, О.В.Касмініна, В.П.Колісника, В.В.Лемака, Г.З.Огнев'юк, О.З.Панкевича, О.В.Петришина, С.П.Рабіновича, М.В.Савчина, О.О.Уварової, В.М.Шаповала, С.В.Шевчука, В.І.Шишкіна, О.В.Шишкіної.

Та, попри такі вагомні наукові напрацювання, досі у вітчизняній філософсько-правовій науці не було єдиного комплексного дослідження на монографічному рівні проблем правотлумачної та правозастосовної діяльності Конституційного Суду України під кутом зору принципів права, що і обумовлює необхідність їх наукового аналізу на рівні дисертації доктора філософії.

Метою дисертаційної роботи є дослідження на філософсько-правовому рівні принципів права крізь призму практики Конституційного Суду України.

За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

вперше:

1) запропоновано поділ принципів права за їх «інструментальною» правовою природою на такі види: а) «праворозвиваючі» принципи (які дозволяють праву прогресувати, наповнюватися новим змістом, щоб «обслуговувати» постійно змінювані суспільні відносини, потреби та запити суспільства, тобто забезпечують динаміку права). До них віднесено принципи гуманізму, свободи, справедливості, рівності, принцип «загальної дозволеності», принцип розумності тощо); б) «правостабілізуючі» принципи (які засвідчують здатність права гарантувати високу упорядкованість життєво важливих сфер існування і комунікації людей, тобто забезпечують статику права), якими пропонується вважати принципи «спеціальної дозволеності», ієрархічності джерел права (джерельної ієрархічності права), гарантованості прав людини);

2) визначено особливості об'єктивації кожного класифікаційного виду, зумовлені: а) рівнем формалізації («правостабілізуючі» принципи, порівняно з «праворозвиваючими», в силу своїх завдань потребують чіткої регламентації); б) характером формалізації («правостабілізуючі» принципи, порівняно з «праворозвиваючими», відзначаються заборонювальними формулюваннями, оскільки такий жорсткий і суворий спосіб регулювання, як заборони, підкреслює високу значимість охоронюваної ділянки суспільних відносин, особливу увагу і законодавця, і органу конституційної юрисдикції до відповідної сфери соціальної взаємодії); в) методом формалізації (тісною взаємопов'язаністю, взаємообумовленістю «правостабілізуючих» принципів, порівняно з «праворозвиваючими», перебуванням у певній системі, а також можливістю розгалужуватися);

3) доповнено перелік принципів права за рахунок «правостабілізуючого» різновиду – принципу джерельної ієрархічності права, який проявляється Конституційним Судом України в утвердженні

пріоритетності конституційно-правового щодо іншого позитивно-правового регулювання в Україні, особливостях побудови системи джерел права в Україні;

4) визначено структуру принципу гарантованості прав людини, яка охоплює низку: а) інших принципів («підпринципів») права, з-поміж яких: повага і непорушність прав та свобод людини; заборона скасування прав людини, заборона звуження змісту і обсягу прав людини, взаємна відповідальність людини і держави, а також група заборонювальних принципів (як-от, непорушність права власності, невтручання у приватність, невизнання особи винуватою без законних підстав, неприпустимість притягнення особи до відповідальності за відмову давати покази або пояснення проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів, «немає покарання без закону», неприпустимість зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, індивідуалізація юридичної відповідальності); б) засадничих прав («прав-принципів», які узалежнюють дію інших прав, як-от, право на життя, право на гідність, право на правову допомогу і право на судовий захист);

5) обґрунтовано два рівні функціонування принципу верховенства права: перший – зумовлений його якістю як універсального принципу права, що складає змістовну основу вирішення справи, другий визначається його якістю як основної засади діяльності Конституційного Суду України і складає формально-процедурну основу ухвалення рішення;

удосконалено:

б) розуміння принципу гуманізму, з огляду на його приналежність до «праворозвиваючих» принципів, основними проявами якого є визнання та утвердження Конституційним Судом України гідності людини, а також обґрунтування ним відшкодування моральної шкоди, відміни смертної кари (а відтак – і декларування змісту та обсягу права на життя), відповідальності держави за долю сиріт, соціального партнерства благодійників і держави у забезпеченні гідних умов життєдіяльності та особистого розвитку кожного;

7) уявлення про принцип свободи, який охоплює наступні аспекти: а) аксіологічний (впливає з природи свободи як фундаментальної цінності дієвої конституційної демократії); б) антропологічний (пов'язаний з функціональним потенціалом свободи для розвитку особи та її соціалізації); в) гносеологічний (обумовлюється методологічним потенціалом «свободи», а саме її здатністю: 1) опосередковувати права людини і громадянина (наприклад, право на приватність, право на інформацію, право на працю, право на власність), 2) визначати співвідношення інтересів особи, суспільства, держави, а відтак – і поняття «публічного інтересу», «охоронюваного законом інтересу», «цензури», що дозволяє окреслювати межі прав людини); г) онтологічний (формується внаслідок зовнішнього закріплення принципу свободи у формі самостійного права на свободу, а також проявляється в процесі забезпечення так званих негативних прав –

свобод особи, як-от, «свободи і особистої недоторканності», «свободи об'єднань» тощо);

8) бачення принципу справедливості, філософсько-правовий зміст якого наповнюється Конституційним Судом України через зв'язки з: а) концепцією соціальної держави, б) принципом пропорційності, в) правом на справедливий суд;

9) теоретичні позиції щодо принципу рівності з огляду на: а) додаткові складові його структури, пов'язані зі специфікою суб'єктів та об'єктів; б) фактори, що обумовлюють «буття» цього принципу, з-поміж яких: сфера суспільного життя, тобто ділянка суспільного простору, яка стала «дискримінаційно вразливою», особливості (характер) юридичних прав, які знаходяться «в зоні дискримінаційного ризику», взаємозв'язок різних прав людини і громадянина, критерії диференціації правового регулювання, а саме, «доцільність», «виправданість у демократичному суспільстві» та «обґрунтованість», різновиди гарантій забезпечення досліджуваного принципу, співвідношення принципу рівності з іншими принципами права, зокрема з принципами справедливості, свободи, презумпції невинуватості та неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати проти себе показання;

10) характеристику принципу «спеціальної дозволеності», який проявляється в процесі «тестування» Конституційним Судом України різних органів держави на належне використання спеціальних дозволів і це пов'язує його з особливостями юридичної регламентації повноважень державних органів, зокрема: їх формалізацією у відповідних джерелах права («належною джерельністю», як-наприклад, фіксація повноважень лише у Конституції України), повнотою і вичерпністю (формулюванням за допомогою закритих переліків), дискреційністю (можливістю розсуду та його межами);

-набули подальшого розвитку:

11) поняття принципів права як вихідних правових ідей, що забезпечують виконання правом основного призначення – слугувати людині і суспільству та з'ясовано їх правову природу як відповідних інструментальних можливостей для реалізації вказаної аксіологічної (ціннісної) складової права;

12) положення про зміст принципу «загальної дозволеності», який використовується Конституційним Судом України для тлумачення окремих прав людини та розмежування понять «право» і «охоронюваний законом інтерес»;

13) наукові та практичні позиції щодо сфери застосування принципу розумності, а саме, коли йдеться про строки затримання, вікову різниця між усиновлювачем та дитиною, ефективність апеляційного оскарження, стягнення сум індексації заробітної плати та компенсації втрати частини заробітної плати, у зв'язку з порушенням строків її виплати;

14) дослідження еволюції верховенства права як визначальної ідеї конституційного судочинства України;

15) поелементний підхід до тлумачення принципу верховенства права на основі рішень Конституційного Суду України.

По закінченню доповіді присутніми було поставлено до аспірантки Андриц М.Р. такі питання:

Стеньгач Н. О., к. і. н., доцент: Ви пишете, що основним проявом принципу гуманізму є визнання та утвердження Конституційним Судом України гідності людини. Як Суд визначає онтологічний статус гідності і чим це обумовлено?

Відповідь: Дякую за запитання. Дійсно, Конституційний Суд України вперше, у 2018 році, формалізує феномен людської гідності і визначає її як: право, гарантоване Конституцією України, конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, фундамент для усіх інших конституційних прав, мірило визначення їх сутності, критерій допустимості можливих обмежень таких прав. Оскільки така формалізація відбувалася в контексті реалізації соціальних прав людини і громадянина, то можна припустити, що саме виклики соціально-економічного характеру, нагальність вимог соціального захисту особи спонукали Суд зафіксувати і об'єктивний, і суб'єктивний аспекти цього явища.

Тополь Ю. О., к. і. н., доцент: Як декларує поняття свободи Конституційний Суд України?

Відповідь: Дякую за запитання. Конституційний Суд України розглядає свободу як одну з фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії і як самостійне конституційне право особи, складовими якого є можливості вибору особою поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійних дій відповідно до власних рішень і задумів, визначення пріоритетів, безперешкодного і на власний розсуд пересування по території держави, обрання місце проживання тощо, а також діяльності, вільної від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України.

Мельник Н. В., к. ю. н.: Що означає сформульований Вами принцип джерельної ієрархічності?

Відповідь: Дякую за запитання. Принцип джерельної ієрархічності виконує роль правостабілізуючого принципу, здатного забезпечити високу упорядкованість суспільних відносин, оскільки він пов'язаний, по-перше, із проголошенням примату Конституції України в системі джерел права України, що проявляється у пріоритетності конституційно-правового щодо іншого позитивно-правового регулювання в Україні, по всій території держави і щодо усіх сфер державної діяльності, у тому числі і законотворчої. По -друге,

він стосується побудови системи джерел права України, а саме ієрархії національних законів України, особливостей співвідношення законів різного виду (як-от, ратифікаційних законів, законів, якими затверджуються акти Автономної Республіки Крим); розмежування законного і підзаконного предмету регулювання, заборони підміни закону актами Кабінету Міністрів України.

Вовк В. М., д. ю. н., професор: Охарактеризуйте основні положення концепції «демократії, здатної захистити себе», які використовуються для формування змісту принципу демократизму Конституційним Судом України?

Відповідь: Дякую за запитання. Концепція «демократії, здатної захистити себе» сформувалася в практиці Європейського Суду з прав людини і презюмує: 1) право держави вживати конкретних заходів з метою захисту і забезпечення стабільності демократичного конституційного ладу; 2) обов'язок осіб сприйняти деякі обмеження їх свободи задля забезпечення більшої стабільності країни в цілому; 3) необхідність певного балансу між вимогами захисту демократичного суспільства і вимогами охорони прав особи, адже у кожному випадку втручання держави у права особи потрібно зважено оцінювати межі й наслідки передбачених заходів задля дотримання зазначеного балансу.

Олійник У. М., к. ю. н.: У чому суть концепції «дружнього ставлення до міжнародного права», яку Ви згадуєте в роботі в контексті моделювання Конституційним Судом України своїх рішень?

Відповідь: Дякую за запитання. Концепція «дружнього ставлення до міжнародного права» трактується як урахування Конституційним Судом України приписів чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практики тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема Європейським судом з прав людини. З-поміж інших, яскравим прикладом такого врахування є застосування Конституційним Судом України статті 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, з якою кореспондується стаття 29 Конституції України при розгляді справи, що стосувалася судового контролю за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 1 червня 2016 року.

Омельчук О. М., д. ю. н., професор: У чому полягає зміст поелементного підходу до тлумачення принципу верховенства права як провідного на сьогодні у практиці Конституційного Суду України?

Відповідь: Дякую за запитання. В юридичній доктрині розмежовують два основні підходи до інтерпретації принципу верховенства права: інтегральний та поелементний. Перший підхід характеризується спробою

дослідити цей феномен через поєднання (тобто інтеграцію) значень кожного із понять – «право» та «верховенство». Другий (поелементний) реалізується через визначення і пояснення основних складових верховенства права, як, наприклад, це має місце у Доповіді про верховенство права, схваленій Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською Комісією) у Венеції 25–26 березня 2011 року, що передбачає вісім «інгредієнтів» цього принципу: доступність закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним); питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції; рівність перед законом; влада має здійснюватись у правомірний, справедливий та розумний спосіб; права людини мають бути захищені; мають бути забезпечені засоби для розв'язання спорів без надмірних матеріальних витрат чи надмірної тривалості; суд має бути справедливим; дотримання державою як її міжнародно-правових обов'язків, так і тих, що обумовлені національним правом.

ВИСТУПИЛИ:

професор кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор Гришук О.В., як науковий керівник, зробила коротку характеристику дисертації та особи здобувачки.

Аспіранткою Андриц Мар'яною Русланівною повністю виконано індивідуальний план навчальної роботи, що відповідає навчальному плану Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова підготовки фахівців освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право аспірантури. Вона відвідувала лекції та семінарські заняття, які проводили науково-педагогічні працівники університету.

Андриц М.Р. своєчасно та повністю виконувала всі розділи індивідуального плану наукової роботи, що підтверджується висновками кафедри теорії та історії держави і права на підставі звітів аспірантки та атестаційних листів наукового керівника.

Проведене дослідження відповідає вимогам актуальності, оригінальності підходу дослідження, а отримані результати характеризуються ознаками наукової новизни. Попри наявність низки дисертаційних робіт, присвячених принципам права, спеціального комплексного дослідження таких принципів крізь призму практики органу конституційної юрисдикції в Україні не було здійснено.

Враховуючи комплексність та системність дослідження, при розкритті обраної теми використовувалися методи спостереження, теоретичного і практичного моделювання, формально-логічного узагальнення правових явищ.

Дисертаційне дослідження характеризується вдалою структурою, що дозволило зупинитись не лише на вивченні проблеми в цілому, але й на окремих її аспектах та виявити взаємозв'язки між ними. Питання аналізуються послідовно, показана їх взаємообумовленість.

Про обґрунтованість положень та висновків дисертаційного дослідження «Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України», зокрема, свідчить опрацювання значного масиву наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів, що супроводжувалось їх критичним аналізом і аргументацією власних позицій.

При цьому аспірантка оперує як роботами науковців радянського періоду, так і найновішими вітчизняними та зарубіжними публікаціями, що присвячені дослідженню окремих аспектів цієї проблематики. На особливу увагу заслуговує проведений дисертанткою глибокий та послідовний аналіз практики Конституційного Суду України.

Дисертантка критично оцінює положення окремих наукових робіт, а також, дотримуючись етики наукових дискусій, вступає у полеміку щодо думок, які видаються з тих чи інших причин неприйнятними. Наукові результати дисертаційної роботи отримані особисто. Для аргументації окремих положень та як підґрунтя наукової дискусії використано положення праць інших науковців, на які зроблено відповідні посилання.

Під час виконання дисертаційного дослідження аспірантка дотримувалася основних засад академічної доброчесності, які закріплено у п. 2.3.3 Кодексу академічної доброчесності Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Характеризуючи аспірантку особисто слід відзначити, що Мар'яна Русланівна у процесі підготовки дисертації проявила себе інтелектуальним та сумлінним науковцем, яка спроможна з використанням різноманітного методологічного інструментарію виконувати складні дослідження на високому науковому рівні. Принципові зауваження наукового керівника нею було враховано та знайшли вирішення при доопрацюванні дисертації.

Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою, містить власне розуміння автора щодо доцільності вдосконалення цивільного законодавства та відповідні пропозиції. В цілому, висновки проведеного дослідження характеризуються науковою новизною. Кількість і якість висновків дисертантки свідчать про науковий характер дослідження, що відповідає науковому ступеню доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», галузі знань «Право».

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що висновки, сформульовані Андриц М.Р. у дисертації можна визнати такими, що мають характер наукової новизни і роблять значний внесок у рівень пізнання і розвитку проблем, які досліджуються.

Тому, вважаючи на викладене, варто зробити висновок, що представлене наукове дослідження Андриц М.Р. на тему «Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України» відповідає спеціальності 081

«Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) та Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, а тому рекомендується до захисту та надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Після цього слово було надано рецензентам дисертаційного дослідження.

Доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України Омельчук О.М. відзначив високий та глибокий науковий рівень дисертаційного дослідження, який відповідає рівню, змісту, науковим результатам та вимогам, що висунуті для дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – представників, насамперед, науки філософії права. Зокрема, теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, міжнародного публічного права, прав людини.

У дисертації чітко сформульована мета. Об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно проаналізувати поставлену проблему, не виходячи за межі наукової спеціальності. Дисертація Мар'яни Русланівни написана грамотно, сприймається легко та з інтересом.

Основні результати дисертації достатньо повно викладено у 8 наукових працях, зокрема у 3 наукових статтях у фахових виданнях України, 1 науковій статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 4 у збірниках тез матеріалів міжнародних наукових і науково-практичних конференцій.

При цьому, як і будь-яке оригінальне дослідження, воно має окремі дискусійні положення.

1. За методологічну основу дослідження прийнято розуміння принципів права як вихідних правових ідей, які забезпечують виконання правом основного призначення – слугувати людині і суспільству. Такі міркування потребують більш детального пояснення з огляду на генетичний аспект розуміння принципів права, що, власне, і пов'язує принципи права із ціннісною (аксіологічною) складовою права, задекларованою аспіранткою.

2. Питання про таку іманентну властивість принципів права, як їх нормативне визнання у законодавстві держави, є питанням дискусійним в юридичній науці. Аспірантка зайняла позицію, згідно з якою об'єктивація принципів права не є їх ідентифікаційною ознакою. Вважаю, що висловлена

позиція потребує більш поглибленого обґрунтування, з огляду на широке значення цього правового феномену, справедливу критику його надмірно раціоналістичного розуміння, властивого юридичному позитивізму, що, зрештою, суперечить самій ідеї верховенства права.

3. Характеризуючи «праворозвиваючі» принципи авторка роботи не обмежується лише основоположними принципами права, як-от, принципи гуманізму, свободи, справедливості, рівності, а бере до уваги й інші принципи, що забезпечують динаміку права, зокрема принцип «загальної дозволеності», принцип розумності. Проте аспірантка лишила поза увагою низку рішень Конституційного Суду України, які мають істотне значення для аналізу цих принципів права. Йдеться, зокрема, про Рішення №18-рп/2004 від 1 грудня 2004 року у справі про охоронюваний законом інтерес, Рішення №10-рп/2011 від 11 жовтня 2011 року у справі про строки адміністративного затримання, Рішення № 9-рп/2013 від 15 жовтня 2013 року у справі щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 233 Кодексу законів про працю України.

4. У другому розділі дисертації аспірантка цілком слушно досліджує можливість принципу гуманізму, як «праворозвиваючого» принципу, в діяльності Конституційного Суду України. Проте, як видається, аспірантка обмежилася при цьому лише констатацією ідеї людської гідності у рішеннях Конституційного Суду України, тоді як більше уваги варто було приділити можливим проявам цього принципу (у тому числі, що стосуються відшкодування моральної шкоди, відміни смертної кари, відповідальності держави за долю сиріт, соціального партнерства благодійників і держави у забезпеченні гідних умов життєдіяльності та особистого розвитку кожного тощо).

5. Як видається, потребує більш поглибленого вивчення питання принципу «спеціальної дозволеності», адже, з одного боку, Конституційний Суд України «тестує» на належне використання спеціальних дозволів різні органи держави, а з іншого – сам зобов'язаний керуватися ним в процесі ухвалення рішень.

6. Залишилася нечіткою позиція аспірантки щодо відповідності розуміння Конституційним Судом України принципу верховенства права його міжнародному (європейському) стандарту, схваленому Венеційською комісією у 2011 році.

Варто зазначити, що викладені зауваження переважно мають дискусійний характер і тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються автором.

Висновок щодо рецензованого дослідження. Дисертаційна робота Андриц Мар'яни Русланівни на тему «Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України» є послідовною, завершеною науковою працею, що має цілісний характер із цікавим насиченим змістом. Дисертація містить науково-обґрунтовані висновки, результати необхідних наукових

узагальнень предмета, що досліджується, практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки філософії права у галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Робота має теоретичне та практичне значення та може бути рекомендована до розгляду в спеціалізованій вченій раді відповідного профілю з метою здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Доктор юридичних наук, професор Налуцишин В.В. зауважив, що принципи права постійно складають науковий інтерес для вчених, які займаються проблемами філософії права, теорії права, теорії галузевих юридичних наук. Але незважаючи на усю важливість внеску вчених у дослідження такої багатогранної проблеми, простежується, що висновки таких досліджень є спірними і лишаються «відкритими» низка питань, зокрема пов'язаних з їх юрисдикційним застосуванням. Комплексне дослідження у цій сфері дозволить створити відповідну методологічну основу для належного прояву цих правових феноменів.

Рецензент відзначив високий науковий рівень дисертаційного дослідження. Робота Андриц М.Р. характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Дисертантка показала глибокі теоретичні та практичні знання досліджуваної тематики, вміння самостійно узагальнювати і аналізувати нормативні акти, загальну та спеціальну літературу, судову практику, робити науково обґрунтовані висновки, формулювати визначення правових понять.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується науковими доказами, структурою роботи й обраною здобувачем методикою дослідження. Висновки й пропозиції роботи отримано із застосуванням традиційних й апробованих наукою філософії права методів, серед яких спеціальні та загальнонаукові методи дослідження. Структура роботи є логічною. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які містять дванадцять підрозділів.

Дисертанткою вдало сформульовано об'єкт дослідження, а також його предмет. Мета дослідження визначена відповідно до його об'єкта та предмета, як дослідження на філософсько-правовому рівні принципів права крізь призму практики Конституційного Суду України. Для досягнення поставленої мети аспіранткою відповідно сформульовано основні завдання, з-поміж яких: проаналізувати стан наукової розробки обраної проблематики, визначити методологічні засади дослідження принципів права в рішеннях Конституційного Суду України, зокрема з'ясувати природу принципів права, їх основні різновиди та можливості прояву в конституційному правосудді, охарактеризувати з позицій філософії права основні принципи права, які

отримали в рішеннях Конституційного Суду України свою об'єктивізацію та реалізацію, користуючись відповідними критеріями їх класифікації, з'ясувати особливості прояву принципу верховенства права як універсального принципу права і як основної засади конституційного судочинства в Україні.

Викладені у розділах основної частини роботи положення, переконують у тому, що відповідні питання теоретично і практично важливі і є недостатньо вивченими в науці філософії права. Праця базується на достатній джерельній базі (це роботи з філософії права, конституційного права, загальної теорії права, міжнародно-правові акти, нормативно-правові акти України, акти Конституційного Суду України). Зроблені по тексту дисертації посилання свідчать, що дослідження базується на працях науковців з зазначеної тематики, аспіранткою детально проаналізовано нормативно-правові акти. Положення, висновки та пропозиції, що виносяться здобувачем на захист, додатково висвітлюють відомі в науці положення та сприяють продовженню і поглибленню досліджень принципів права.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації обумовлюється тим, що дисертація Андриц М.Р. є одним з перших в Україні комплексних наукових досліджень принципів права в конституційному правосудді України. Низка теоретичних положень, висновків і рекомендацій дисертантки мають наукову новизну і практичну значимість і є достатніми для роботи такого рівня.

На думку Налуцишина В.В., аргументованою є пропозиція дисертантки в якості розмежувальної ознаки принципів права використовувати їх «інструментальні» правові можливості. Вірно обґрунтовується позиція, згідно з якою принципи права – це вихідні правові ідеї, що забезпечують виконання правом основного призначення, тобто служіння людині і суспільству

Особливо цікавими є положення роботи, що стосуються змістовного наповнення Конституційним Судом України принципів гуманізму, свободи, справедливості, рівності з огляду на їх приналежність до «праворозвиваючих» принципів, а саме таких, які дозволяють праву прогресувати, наповнюватися новим змістом, щоб обслуговувати постійно змінювані суспільні відносини, потреби та запити суспільства.

Цінними є позиції щодо структурування «правостабілізуючих» принципів, які характеризуються високим ступенем формалізації, в силу виконання ними специфічних завдань – гарантувати високу упорядкованість правом життєвоважливих сфер існування і комунікації людей, тобто забезпечити статику права.

Заслуговує на підтримку пропозиція виокремлення принципу джерельної ієрархічності права, який проявляється Конституційним Судом України в утвердженні пріоритетності конституційно-правового щодо іншого позитивно-правового регулювання в Україні, особливостях побудови системи джерел права в Україні.

Поділяємо також думку аспірантки про структуру принципу «гарантованості прав людини», яка охоплює низку інших принципів («підпринципів») права (з-поміж яких: повага і непорушність прав та свобод людини; заборона скасування прав людини, заборона звуження змісту і обсягу прав людини, взаємна відповідальність людини і держави, а також група заборонювальних принципів, як-от, непорушність права власності, невтручання у приватність, не визнання особи винуватою без законних підстав, неприпустимість притягнення особи до відповідальності за відмову давати покази або пояснення проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів, «немає покарання без закону», неприпустимість зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, індивідуалізація юридичної відповідальності) та засадничих прав («прав-принципів», які узалежнюють дію інших прав і свобод, як-от, право на життя, право на гідність, право на правову допомогу і право на судовий захист).

На особливу увагу заслуговує позиція авторки роботи щодо розмежування різних рівнів функціонування принципу верховенства права, зумовлених його якістю як універсального принципу права і як основної засади діяльності Конституційного Суду України.

Позитивно оцінюючи дисертацію М.Р.Андриц, рецензент звернула увагу й на те, що у дисертаційному дослідженні мають місце деякі дискусійні та суперечливі положення, які потребують пояснень. Зокрема, продовжує дискутуватися проблема інтерпретації принципу верховенства права. Авторка роботи констатує поелементний підхід, використовуваний Конституційним Судом України в такій інтерпретації, який реалізується через визначення і пояснення основних складових верховенства права. Наведена позиція видається категоричною і потребує ширших емпіричних ілюстрацій.

Додаткового пояснення потребує положення про подальше змістовне розгортання Конституційним Судом України принципу рівності, як «праворозвиваючого» принципу, що безпосередньо обумовлює його структуру.

Недостатньо переконливою є запропонована аспіранткою змістовна характеристика такого «правостабілізуючого» принципу, як неприпустимість зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів. Конкретизація Конституційним Судом України цього принципу за рахунок визначення сфери його дії (предметної, об'єктної та суб'єктної) вимагає додаткових уточнень.

Аспірантка вказує на заборонювальний характер принципу індивідуалізації юридичної відповідальності, що характеризує спосіб об'єктивації «правостабілізуючих» принципів. Такий висновок авторки потребує обґрунтування, наприклад, з огляду на особливості формалізації юридичних заборон.

Досліджуючи зарубіжний досвід конституційної юстиції, аспірантка аналізує її європейську (кельзенівську) модель, згідно з якою передбачено

створення спеціальних конституційних судів, які переважно не належать до судової системи і розглядають питання, що охоплені їх компетенцією, поза зв'язком із суспільно-політичними явищами й обставинами, які спонукали звернення до них. На думку рецензента, значно збагатило б зміст роботи характеристика інших моделей конституційного правосуддя.

Разом з цим, наявність окремих недоліків та дискусійних положень дисертації суттєво не зменшують її наукову значущість, не знижують позитивну оцінку роботи та її цінність. Дисертація є завершеною науковою працею, та може бути рекомендована до розгляду в разовій спеціалізованій вченій раді відповідного профілю з метою здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доктор юридичних наук, доцент Костяшкін І.О. Він зауважив, що дисертація Мар'яни Андриц присвячена актуальній темі – принципи права в конституційному судочинстві сучасної України.

Актуальні проблеми дисертаційного дослідження визначили характер та перелік поставлених дисертантом мети та задач. Автору вдалося досягти поставленої мети та вирішити задачі. Ознайомлення зі змістом дисертації Мар'яни Андриц дає підстави для таких висновків.

Дисертантка виявила належний рівень знань фахової літератури, нормативно-правового матеріалу, правозастосовної практики, підняла низку дискусійних проблем, що підлягають осмисленню і відповідному їх вирішенню.

Дисертанткою застосовано різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, проаналізовано наукову та навчальну літературу, енциклопедичні видання, критично оцінено практику Конституційного Суду України.

На думку професора, правильним та своєчасним є висновок про еволюцію принципу верховенства права в конституційній юстиції України – від інтегративної до поелементної інтерпретації.

На його думку, заслуговує на увагу доктринальне формування уявлень про зміст принципу «загальної дозволеності», який використовується Конституційним Судом України для тлумачення окремих прав людини і розмежування понять «право» та «охоронюваний законом інтерес».

Разом з тим Костяшкін І.О. вважає, що окремі проблеми задекларованої проблематики не знайшли відповідного обґрунтування у роботі. Йдеться зокрема про те, що авторка роботи вказує на позитивні тенденції розвитку Конституційним Судом України змісту принципів права, але не аналізує проблеми в їх застосуванні (як-от, особливості використання міжнародної практики, презумпції невинуватості). Проте, вказаний недолік не знижує наукове значення і практичну цінність зазначеного дослідження. Робота завершується самостійними і аргументованими висновками, які

логічно пов'язані із викладеним основним матеріалом. Тому, зважаючи на викладене, зроблено висновок, що представлене наукове дослідження Мар'яни Андриц "Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України" відповідає спеціальності 081 «Право» та може бути рекомендоване до захисту.

Доктор юридичних наук, професор Гринько С.Д. зазначила, що юридична наука приділяла і приділяє велику увагу питанням принципів права. Насамперед, це зумовлено тим, що з'являються нові точки зору щодо визначення їх правової природи, видів, а також особливостей їх тлумачення та застосування. Крім того, підвищується правова свідомість, правова культура та рівень позитивної правової відповідальності усіх суб'єктів права, і в першу чергу юрисдикційних органів, про що свідчать матеріали правозахисної та судової практики.

Значення дослідження принципів права має важливе теоретичне і прикладне значення, оскільки воно безпосередньо виходить на праволюдину проблематику, пов'язане з імплементацією міжнародних (європейських) правових стандартів. А тому неабиякий науковий і практичний інтерес становить висновок у роботі про те, що концепція дружнього ставлення до міжнародного права є складовою моделі ухвалення Конституційним Судом України своїх рішень.

Важливе практичне значення для комплексного дослідження принципів права має також і формулювання проблеми нормативності рішень Конституційного Суду України, яка спочатку вирішувалася через визнання Судом преюдиціальності своїх рішень, а згодом – через визнання його юридичних позицій безпосередніми регуляторами суспільних відносин, які визначають зміст та обсяг конституційних прав і свобод).

На особливу увагу заслуговує характеристика принципу розумності та сфери його застосування, а саме, коли йдеться про строки затримання, вікову різницю між усиновлювачем та дитиною, ефективність апеляційного оскарження, стягнення сум індексації заробітної плати та компенсації втрати частини заробітної плати, у зв'язку з порушенням строків її виплати.

Разом з тим, зазначила Гринько С.Д., дисертація не позбавлена певних недоліків. Зокрема варто було більшу увагу приділити питанням інституту окремої думки судді Конституційного Суду України. Це дозволило б авторці роботи продемонструвати системні зв'язки принципів права, зокрема в процесі їх втілення органом конституційної юрисдикції України.

Професор Гринько С.Д. прийшла до висновку, що викладені зауваження викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються автором, тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Мар'яни Андриц "Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України" відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право та вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

Кандидат юридичних наук Олійник У. М. зазначила, що дисертація Мар'яни Андриц характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Висновки дисертації зроблено із застосуванням низки загальнонаукових та галузевих методів і прийомів, використання яких зумовлене її метою, задачами, предметом і об'єктом дослідження.

Структура дисертаційної роботи є продуманою і цілком логічною щодо предмету дослідження і поставленої мети. Для авторської концепції суттєве значення має кожен із розділів, оскільки такий виклад обґрунтовує висновки щодо принципів права в конституційному правосудді України.

Зокрема слід підтримати позицію авторки у висновку про те, що філософсько-правовий зміст принципу справедливості наповнюється Конституційним Судом України через зв'язки з: а) концепцією соціальної держави, б) принципом пропорційності (домірності, розмірності), в) правом на справедливий суд.

Дисертантка також правильно звертає увагу на можливості забезпечення Конституційним Судом України верховенства (примату) Конституції України, а саме, завдяки: реалізації конституційного контролю (а відтак - процедурі визнання певних актів неконституційними із відповідним позбавленням їх чинності); сприянню прямій дії норм Конституції; приведенню усього національного законодавства у відповідність із Конституцією України; охороні Основного Закону України. При цьому, аспірантка слушно вказує і на вирішення концептуально важливих для конституційного правосуддя проблем, йдеться про особливості відкриття конституційних проваджень, належність конституційних звернень; розмежування сфер конституційного та «підконституційного» правового регулювання; специфіку тлумачення Конституції; виявлення формальних ризиків зміни Конституції (саме тому орган конституційної юрисдикції окремо наголосив на відповідному порядку внесення змін до Конституції, набуття нею чинності, особливостях винятків із неї).

Також, на думку Уляни Миколаївни, при дослідженні принципів права в конституційному судочинстві України варто було з'ясувати генезу принципу «спеціальної дозволеності», що дозволило б уточнити деякі співвідношення між принципами права, зокрема принципом законності.

Професорка наголосила, що дисертація Мар'яни Андриц є самостійною працею, має творчий характер, є завершеним науковим дослідженням, що за своєю актуальністю, новизною постановки та вирішення поставлених наукових проблем, теоретичним рівнем та практичною значимістю, достовірністю та обґрунтованістю одержаних результатів повністю відповідає вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 081 «Право».

Кандидат історичних наук, доцент Стеньгач Н. О відзначила актуальність теми дисертаційного дослідження, вдалу структуру дисертації, що дозволило дисертантці у достатній мірі виконати поставлені задачі.

На її думку, на увагу заслуговує розгорнута характеристика у роботі правової природи явища свободи, а також різних аспектів його розуміння: а) аксіологічного, що випливає з природи свободи як фундаментальної цінності дієвої конституційної демократії, б) антропологічного, пов'язаного з функціональним потенціалом свободи для розвитку особи та її соціалізації, в) гносеологічного, обумовленого методологічним потенціалом «свободи» (а саме, її здатністю опосередковувати права людини і громадянина, наприклад, право на приватність, право на інформацію, право на працю, право на власність; визначати співвідношення інтересів особи, суспільства, держави, а відтак – і окреслювати межі прав людини), г) онтологічного, який формується внаслідок зовнішнього закріплення принципу свободи у формі самостійного права на свободу, а також проявляється в процесі забезпечення так званих негативних прав – свобод особи.

На підтримку заслуговує і висновок про те, що принцип «спеціальної дозволеності» розкривається через особливості юридичної регламентації повноважень державних органів, зокрема: їх формалізацію у відповідних джерелах права (так би мовити належну джерельність, як-наприклад, фіксація повноважень лише у Конституції України), повноту і вичерпність (формулювання за допомогою закритих переліків), дискреційність (можливість розсуду (угляду) та його межі).

Водночас потребує додаткового пояснення конструкція соціальної спрямованості економіки в контексті аналізу принципу справедливості та його обґрунтування Конституційним Судом України.

Доцент Стеньгач Н. О підтримала виступаючих у тому, що дисертація Мар'яни Андриц є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що повністю відповідає вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 081 «Право».

Головуючий на засіданні - доктор історичних наук, професор Місінкевич Л. Л. зазначив у підсумку, що дисертація Андриц М.Р. відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій, в тому числі вимогам, передбаченим пунктами 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167 та може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право у разовій спеціалізованій вченій раді.

За результатами обговорення дисертаційної роботи Андриц Мар'яни Русланівни на тему “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України”, присутні вирішили запропонувати

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження **Андриц Мар'яни Русланівни** на тему “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України”, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право

Актуальність теми. Революція Гідности започаткувала новий етап розвитку Української Держави, який характеризується її тісною взаємодією, співпрацею із громадянським суспільством. У зв'язку з цим постає питання про ефективний правовий механізм «обслуговування» такої взаємодії, що уможлиблюється лише завдяки зверненню до загальнолюдських цінностей, здобутків природного права, які повною мірою втілені у принципах права.

Вагома роль у процесі забезпечення такої взаємодії відводиться також і певним органам держави, як-от, Конституційному Суду України, на який покладена висока місія – утверджувати верховенство права, а відтак – пріоритет гуманістичної ідеології, панування прав людини. Тому і не випадковим є часте звернення Конституційного Суду України до таких принципів: «будь-які положення Кримінального процесуального кодексу України повинні застосовуватися органами державної влади та їх посадовими особами з урахуванням конституційних норм, принципів і цінностей»². Наведене засвідчує подальший високий науковий інтерес до вивчення проблематики принципів права, зокрема у їх інтерпретації органом конституційної юрисдикції в Україні.

Характеризуючи стан наукової розробки задекларованої проблематики у сучасній вітчизняній філософсько-правовій думці, доцільно виокремити дві групи досліджень. Перша група досліджень присвячена насамперед філософсько-правовим аспектам принципів права загалом. Їх авторами є такі відомі вчені, як В.Б.Авер'янов, В.А.Бачинін, В.С.Бліхар, Ю.П.Битяк, В.М.Вовк, С.Д.Гусарев, О.Г.Данильян, Х.В.Горецька, О.В.Грищук, М.І.Козюбра, А.М.Колодій, М.В.Костицький, С.І.Максімов, В.П.Малахов, В.В.Налуцишин, О.М.Омельчук, С.П.Погребняк, П.М.Рабінович, Ю.М.Тодика, Ю.О.Тихомиров, Т.І.Фулей, Ю.С.Шемшученко.

Другу групу становить низка досліджень, у яких висвітлюються питання принципів права безпосередньо в діяльності Конституційного Суду України. Ця група пов'язана із працями таких вчених і практикуючих юристів, як Ю.Г.Барабаша, Ю.В.Бауліна, М.М.Гультая, С.П.Головатого, Ю.О.Євтошука, В.М.Кампа, О.В.Касмініна, В.П.Колісника, В.В.Лемака, Г.З.Огнев'юк, О.З.Панкевича, О.В.Петришина, С.П.Рабіновича, М.В.Савчина, О.О.Уварової, В.М.Шаповала, С.В.Шевчука, В.І.Шишкіна, О.В.Шишкіної.

²Рішення Великої палати Конституційного Суду України № 1-р/2017 від 23 листопада 2017 року. Справа щодо конституційності положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України

Попри такі вагомі наукові напрацювання, досі у вітчизняній філософсько-правовій науці не було єдиного комплексного дослідження на монографічному рівні проблем правотлумачної та правозастосовної діяльності КСУ під кутом зору принципів права, що і обумовлює необхідність їх наукового аналізу, доцільність їх розгляду на рівні дисертації доктора філософії.

Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017-2023 роки (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тему дисертації затверджено вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 29 листопада 2017 року (протокол № 43/11) та уточнена вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 26 грудня 2019 року (протокол № 5).

Мета і задачі дослідження. *Метою дисертаційної роботи є дослідження на філософсько-правовому рівні принципів права крізьпризму практики Конституційного Суду України.*

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі завдання:

- проаналізувати стан наукової розробки обраної проблематики;
- визначити методологічні засади дослідження принципів права в рішеннях КСУ, зокрема з'ясувати природу принципів права, їх основні різновиди та можливості прояву в конституційному правосудді;
- охарактеризувати з позицій філософії права основні принципи права, які отримали в рішеннях КСУ свою об'єктивізацію та реалізацію, користуючись відповідними критеріями їх класифікації;
- з'ясувати особливості прояву принципу верховенства права як універсального принципу права і як основної засади конституційного судочинства в Україні.

Об'єктом дисертаційного дослідження є принципи права як правовий феномен.

Предметом дослідження є філософсько-правова характеристика принципів права в рішеннях Конституційного Суду України.

Методи дослідження. З урахуванням комплексного характеру досліджуваної проблематики для виконання поставлених завдань у дисертації були використані спеціальні та загальнонаукові методи дослідження, а саме: спостереження, теоретичного і практичного моделювання, формально-логічного узагальнення правових явищ.

Використовувалися також традиційні методи: діалектичний метод пізнання суспільних, у тому числі правових явищ, формально-логічний, системно-структурний, порівняльно-правовий та історичний. Дисертаційне дослідження, а також використані у ньому наукові методи пізнання ґрунтуються на діалектичному сприйнятті правової дійсності. Достовірність результатів дослідження забезпечується методологічним плюралізмом. Зроблені висновки і пропозиції ґрунтуються на вимогах формальної логіки з урахуванням визначеності, несуперечності, послідовності та обґрунтованості у рамках понятійного апарату правової науки. За допомогою логіко-семантичного методу сформульовано та поглиблено понятійний апарат, використований у дослідженні.

Історико-правовий метод дозволив простежити еволюцію верховенства права в практиці Конституційного Суду України. Формально-логічний склад методологічне підґрунтя для визначення поняття «принцип права», змісту і обсягу принципів права. Системний і структурно-функціональний методи сприяли виявленню і характеристиці структури принципів права в процесі їх об'єктивації та втілення Конституційним Судом України. Методи тлумачення законодавства широко використано у другому, третьому та четвертому розділах дисертації.

Вибір та подальше використання зазначених методів має комбінований характер залежно від вирішення конкретних завдань дослідження.

Нормативно-правовою основою роботи стали положення Конституції України, інших «підконституційних» нормативно-правових актів України.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження складають практика Конституційного Суду України, ЄСПЛ, матеріали та публікації у вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням на філософсько-правовому рівні принципів права в діяльності органу конституційної юрисдикції України.

За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

вперше:

1) запропоновано поділ принципів права за їх «інструментальною» правовою природою на такі види: а) «праворозвиваючі» принципи (які дозволяють праву прогресувати, наповнюватися новим змістом, щоб «обслуговувати» постійно змінювані суспільні відносини, потреби та запити суспільства, тобто забезпечують динаміку права). До них віднесено принципи гуманізму, свободи, справедливості, рівності, принцип «загальної дозволеності», принцип розумності тощо); б) «правостабілізуючі» принципи (які засвідчують здатність права гарантувати високу упорядкованість життєво важливих сфер існування і комунікації людей, тобто забезпечують статичність права), якими пропонується вважати принципи «спеціальної

дозволеності», ієрархічності джерел права (джерельної ієрархічності права), гарантованості прав людини);

2) визначено особливості об'єктивації кожного класифікаційного виду, зумовлені: а) рівнем формалізації («правостабілізуючі» принципи, порівняно з «праворозвиваючими», в силу своїх завдань потребують чіткої регламентації); б) характером формалізації («правостабілізуючі» принципи, порівняно з «праворозвиваючими», відзначаються заборонювальними формулюваннями, оскільки такий жорсткий і суворий спосіб регулювання, як заборони, підкреслює високу значимість охоронюваної ділянки суспільних відносин, особливу увагу і законодавця, і органу конституційної юрисдикції до відповідної сфери соціальної взаємодії); в) методом формалізації (тісною взаємопов'язаністю, взаємообумовленістю «правостабілізуючих» принципів, порівняно з «праворозвиваючими», перебуванням у певній системі, а також можливістю розгалужуватися);

3) доповнено перелік принципів права за рахунок «правостабілізуючого» різновиду – принципу джерельної ієрархічності права, який проявляється Конституційним Судом України в утвердженні пріоритетності конституційно-правового щодо іншого позитивно-правового регулювання в Україні, особливостях побудови системи джерел права в Україні;

4) визначено структуру принципу гарантованості прав людини, яка охоплює низку: а) інших принципів («підпринципів») права, з-поміж яких: повага і непорушність прав та свобод людини; заборона скасування прав людини, заборона звуження змісту і обсягу прав людини, взаємна відповідальність людини і держави, а також група заборонювальних принципів (як-от, непорушність права власності, невтручання у приватність, невизнання особи винуватою без законних підстав, неприпустимість притягнення особи до відповідальності за відмову давати покази або пояснення проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів, «немає покарання без закону», неприпустимість зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, індивідуалізація юридичної відповідальності); б) засадничих прав («прав-принципів», які узалежнюють дію інших прав, як-от, право на життя, право на гідність, право на правову допомогу і право на судовий захист);

5) обґрунтовано два рівні функціонування принципу верховенства права: перший – зумовлений його якістю як універсального принципу права, що складає змістовну основу вирішення справи, другий визначається його якістю як основної засади діяльності Конституційного Суду України і складає формально-процедурну основу ухвалення рішення;

удосконалено:

б)розуміння принципу гуманізму, з огляду на його приналежність до «праворозвиваючих» принципів, основними проявами якого є визнання та утвердження Конституційним Судом України гідності людини, а також обґрунтування ним відшкодування моральної шкоди, відміни смертної кари

(а відтак – і декларування змісту та обсягу права на життя), відповідальності держави за долю сиріт, соціального партнерства благодійників і держави у забезпеченні гідних умов життєдіяльності та особистого розвитку кожного;

7) уявлення про принцип свободи, який охоплює наступні аспекти: а) аксіологічний (впливає з природи свободи як фундаментальної цінності дієвої конституційної демократії); б) антропологічний (пов'язаний з функціональним потенціалом свободи для розвитку особи та її соціалізації); в) гносеологічний (обумовлюється методологічним потенціалом «свободи», а саме її здатністю: 1) опосередковувати права людини і громадянина (наприклад, право на приватність, право на інформацію, право на працю, право на власність), 2) визначати співвідношення інтересів особи, суспільства, держави, а відтак – і поняття «публічного інтересу», «охоронюваного законом інтересу», «цензури», що дозволяє окреслювати межі прав людини); г) *онтологічний* (формується внаслідок зовнішнього закріплення принципу свободи у формі самостійного права на свободу, а також проявляється в процесі забезпечення так званих негативних прав – свобод особи, як-от, «свободи і особистої недоторканності», «свободи об'єднань» тощо);

8) бачення принципу справедливості, філософсько-правовий зміст якого наповнюється Конституційним Судом України через зв'язки з: а) концепцією соціальної держави, б) принципом пропорційності, в) правом на справедливий суд;

9) теоретичні позиції щодо принципу рівності з огляду на: а) додаткові складові його структури, пов'язані зі специфікою суб'єктів та об'єктів; б) фактори, що обумовлюють «буття» цього принципу, з-поміж яких: сфера суспільного життя, тобто ділянка суспільного простору, яка стала «дискримінаційно вразливою», особливості (характер) юридичних прав, які знаходяться «в зоні дискримінаційного ризику», взаємозв'язок різних прав людини і громадянина, критерії диференціації правового регулювання, а саме, «доцільність», «виправданість у демократичному суспільстві» та «обґрунтованість», різновиди гарантій забезпечення досліджуваного принципу, співвідношення принципу рівності з іншими принципами права, зокрема з принципами справедливості, свободи, презумпції невинуватості та неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати проти себе показання;

10) характеристику принципу «спеціальної дозволеності», який проявляється в процесі «тестування» Конституційним Судом України різних органів держави на належне використання спеціальних дозволів і це пов'язує його з особливостями юридичної регламентації повноважень державних органів, зокрема: їх формалізацією у відповідних джерелах права («належною джерельністю», як-наприклад, фіксація повноважень лише у Конституції України), повнотою і вичерпністю (формулюванням за допомогою закритих переліків), дискреційністю (можливістю розсуду та його межами);

набули подальшого розвитку:

11) поняття принципів права як вихідних правових ідей, що забезпечують виконання правом основного призначення – слугувати людині і суспільству та з'ясовано їх правову природу як відповідних інструментальних можливостей для реалізації вказаної аксіологічної (ціннісної) складової права;

12) положення про зміст принципу «загальної дозволеності», який використовується Конституційним Судом України для тлумачення окремих прав людини та розмежування понять «право» і «охоронюваний законом інтерес»;

13) наукові та практичні позиції щодо сфери застосування принципу розумності, а саме, коли йдеться про строки затримання, вікову різницю між синовлювачем та дитиною, ефективність апеляційного оскарження, стягнення сум індексації заробітної плати та компенсації втрати частини заробітної плати, у зв'язку з порушенням строків її виплати;

14) дослідження еволюції верховенства права як визначальної ідеї конституційного судочинства України;

15) поелементний підхід до тлумачення принципу верховенства права на основі рішень Конституційного Суду України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення, висновки і пропозиції проведеного дослідження, викладені автором, можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – як основа для подальшого поглибленого теоретичного вивчення загальних і спеціальних питань принципів права, засад конституційного судочинства, зокрема в Україні;

правотворчості – для вдосконалення чинного законодавства під кутом зору об'єктивності та конкретизації принципів права;

навчальному процесі – під час викладання та підготовки методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Філософія права», «Принципи права», а також у науково-дослідній роботі студентів.

Наукові концепції, висновки та пропозиції дисертаційної роботи використано при підготовці лекцій та навчально-методичних матеріалів у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням автора. Висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана й обговорена на кафедрі теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Окремі висновки та узагальнення дослідження висвітлювалися дисертантом на таких наукових заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «*Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підтрунтя*» (2020 року, м.Дніпро), Міжнародній науково-практичній конференції «*Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*»(2020 року, м.Одеса),

Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний вимір держави і права» (2020 року, м. Львів), Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (2020 року, м. Запоріжжя)

Публікації. Основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у 8 публікаціях, а саме: три в наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук; одна в наукових періодичних виданнях інших держав; а також у чотирьох збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Андриц М. Верховенство права в рішеннях Конституційного суду України: юридичні аспекти реалізації. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2019. Випуск 41. Том 1. С.4-8.

2. Андриц М. Принцип свободи в рішеннях Конституційного Суду України. *Юридичний вісник*. 2020. №1. С. 320-328.

3. Андриц М. Принцип рівності в рішеннях Конституційного суду України// *Університетські наукові записки*. 2020. №1(73). С. 45-58.

4. Андриц М. Principle of justice in the decision of the Constitutional Court of Ukraine . *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020 рік. №3 (Vol. 1). P.14-18.

які засвідчують апробацію результатів дослідження:

5. Андриц М. Ідея соціальної справедливості в рішеннях Конституційного Суду України: філософсько-правові аспекти. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 1-2 травня 2020 р.)*. Дніпро, 2020. С.152-155.

6. Андриц М. Принцип пропорційності у рішеннях Конституційного Суду України. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 8-9 травня 2020 р.)*. – Одеса, 2020. С.7-10.

7. Андриц М. Принцип правової визначеності в рішеннях Конституційного Суду України. *Сучасний вимір держави і права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 15–16 травня 2020 р). Львів, 2020. Ч. I. С.12-14.

8. Андриц М. Еволюція верховенства права у конституційному судочинстві сучасної України. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 22–23 травня 2020 р.)*. Запоріжжя, 2020. С.42-45

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Відповідність дисертації науковій спеціальності. Дисертаційна

робота Андриц Мар'яни Русланівни на тему “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України” відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційна робота Андриц Мар'яни Русланівни є першим в Україні комплексним філософсько-правовим дослідженням принципів права в практиці Конституційного Суду України. Водночас дисертації притаманні окремі спірні моменти. Щодо неї може бути висловлено окремі недоліки, які, однак, не впливають на якість розкриття теми роботи та загальну позитивну оцінку.

Дисертація Андриц Мар'яни Русланівни на тему “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України” відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Андриц Мар'яни Русланівни на тему “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України”, поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Андриц Мар'яни Русланівни на тему “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України” відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167.

3. Рекомендувати дисертацію Андриц Мар'яни Русланівни на тему “Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України” до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

Професорсько-викладацький склад кафедри теорії та історії держави, запрошені науково-педагогічні працівники з правом голосу, проголосували одногolosно:

«за» – 11; «проти» – немає; «утримались» – немає.

Головуючий на засіданні:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

Леонід МІСІНКЕВИЧ

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
перший проректор Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

Олег ОМЕЛЬЧУК

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права та процесу Хмельницького
університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Віктор НАЛУЦИШИН

Three blue rectangular stamps and three circular blue stamps are arranged vertically. Each rectangular stamp contains the text: "Підпис [Signature] ЗАСВІДЧУЮ: Нач. ВК ХУУП імені Леоніда Юзькова". Each circular stamp contains the text: "Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова" around the perimeter and "Відділ кадрів" in the center. The circular stamps also contain the number "14163438" and "УКРАЇНА" at the bottom.